

Na koncu moramo povedano strniti v spoznanje, da je pričujoče delo najprej poglobljena študija, edicija virov pa zgolj pripomoček zlasti za visokošolsko izobraževanje, saj pomeni kazenski red Jožefa II. pomembno prelomnico, ki sodi v splošne pravno-zgodovinske preglede. Četudi bi na določenih mestih, zlasti pri dojemanju smisla določenih kazni, pri avtorjevem izvrstnem poznavanju tako teoretičnih del kot kazenske prakse pričakovali nekoliko bolj kritično distanco do znanstvenih ugotovitev na eni strani in bolj poglobljeno analizo mnenj posameznih članov komisije, so to zgolj obrobne opazke, ki ne zmanjšujejo poglobljene študije omenjenega gradiva in suverenega poznavanja tako starejše kot najnovejše strokovne literature, ki se ukvarja s tem področjem, kar dokazuje kar 44 strani dolg seznam literature in virov. Od temeljnih študij kazenske zakonodaje in prakse, med katerimi moramo izpostaviti F. Hartla, H. Stekla in H. Valentinitscha, ki so utrli pot drugemu valu avstrijskih zgodovinarjev, ki se ukvarjajo s sodnim gradivom, je omenjena študija tudi verodostojen pregled študij o kazenski zakonodaji in kriminaliteti v zadnjih dvajsetih letih.

Dragica Čeč

Rolf Wörsdörfer: *IL CONFINE ORIENTALE. Italia e Jugoslavia dal 1915 al 1955.*
Bologna, Il Mulino, 2009, 454 str.

Knjiga Rolfa Wörsdörferja, napisana v italijanščini, "*Il confine orientale: Italia e Jugoslavia dal 1915 al 1955*", je izšla leta 2009 in predstavlja krajšo izdajo nemške knjige z naslovom "*Krisenherd Adria: 1915–1955: Konstruktion und Artikulation des Nationalen im italienisch-jugoslawischen Grenzraum*", ki je izšla leta 2004. Avtor, ki se je med drugim posebej izobraževal na področju germanskih in italijanskih študij, je zaposlen na Inštitutu za zgodovino "*Technische Universität Darmstadt*", v okviru katerega predava in opravlja predstavitve na številnih tujih univerzah, predvsem nemških in švicarskih. Poleg razvoja narodne ideje, migracij in položaja etničnih manjšin na italijansko-jugoslovanski meji, ki so glavne tematike te knjige, se avtor, ki je izdal tudi številne izvirne znanstvene članke, ukvarja tudi s socialno zgodovino in družbenimi gibanji. Pri slednjem velja izpostaviti knjigo, ki jo je izdal leta 2009 skupaj s Sabine Rutar, v nemškem in angleškem jeziku, z naslovom: "*Sozialgeschichte und soziale Bewegungen in Slowenien = Social history and social movements in Slovenia*".

V slovenskem in italijanskem prostoru je nastalo že veliko del, ki obravnavajo problematiko meje med Italijo in Jugoslavijo ter položaj obeh manjšin. Avtor uvodoma ugotavlja, da so bili že vse od 19. stoletja dalje sosedski odnosi na območju Jadrana pod vtisom domnevnega "*nacionalnega konflikta*" med Italijani in Slovani. Pod tem vplivom so nastala tudi nekatera zgodovinska dela, ki pa s takim pristopom pozabljajo na vpliv Nemcev v tem prostoru. Predvsem v delih, ki obravnavajo meje na Jadranu po koncu prve svetovne vojne in t. i. tržaško vprašanje po koncu druge svetovne vojne, je moč zaznati preveliko politično konotacijo. Hkrati ta dela niso izkoristila vseh možnosti, ki jih ponuja predvsem primerjalna zgodovina. Wörsdörfer pa pri obravnavi območja Jadrana

ne temelji zgolj na uporabi tega metodološkega pristopa, ampak upošteva tudi t. i. “*makro perspektivo obmejneg območja*”, predvsem na osnovi sklicevanja na zgodovino srednje in vzhodne Evrope ter dognanj Jürgena Kocke (Wörsdörfer, 2009, 8, 17–18).

V svoji pripovedi avtor sledi kronološkemu sosledju dogajanj, čeprav v prvih dveh poglavjih za lažji prikaz in boljše razumevanje posameznih dogodkov večkrat posega tudi v 19. stoletje. V prvem poglavju, ki nosi naslov Nacionalizacija obmejneg območja, se avtor ne posveti samo predstavitvi poteka prve svetovne vojne. Ta je mnogim Italijanom pomenila zadnji stadij združitve oz. “*risorgimenta*”, medtem ko je predvsem Slovencem pomenila “*boj za preživetje*” (Wörsdörfer, 2009, 38). Avtor se raje bolj ukvarja z obravnavo različnih “*svetih krajev*” in simbolov ter razlaganjem

pomena le-teh za oba naroda. Tako npr. omenja simbol italijanskega poraza pri Kobaridu, ki se ga na splošno italijanska javnost ne spominja rada, obenem pa ga je Mussolini izrabil za mobilizacijo širše množice in opravičevanje italijanskih mejnih zahtev. Razlaga tudi pomen določenih krajev, kjer so potekali boji v času prve svetovne vojne (Krn, Doberdob itd.). Nato se posveti obravnavi italijanskih in jugoslovanskih nacionalističnih prizadevanj za pridobitev krajev ob meji. Posebej sta problematizirana dva simbolna dogodka. V juliju 1920 je regent Aleksander prvič obiskal nekdanja habsburška območja Hrvaške in Slovenije. Kot protiutež pa je izpostavljen obisk Vittoria Emanueleja III. v obmejnih krajih Julijske krajine (sprva načrtovan v prvi polovici novembra 1921) in Trsta (v maju 1922). Avtor obravnava odzive na oba obiska z različnih zornih kotov: italijanske in jugoslovanske javnosti, različnih političnih krogov (npr. italijanskih iredentistov, tržaške Edinosti) in nemškega konzula v Trstu. Izpostaviti velja tudi obravnavo o oblikovanju prvih fašističnih organizacij na splošno v Italiji in s posebnim poudarkom na obmejnem območju, pri katerem pa so ponovno v ospredju zanimanja predvsem simboli, ki so jih uporabljali. 3. aprila 1919 je bilo ustanovljeno tržaško fašistično gibanje, katerega člani tudi prvi oblečejo črne srajce, ki kasneje postanejo simbol fašistov. Jeseni 1920 podobne organizacije fašistov nastanejo še v Vidmu, Pordenonu, Gorici, Puli. Poleg pomena nekaterih simbolov za fašiste (npr. razvoj zastave, pesmi) avtor problematizira pomen dveh fotografij za obe strani, in sicer Hotela Balkan in požiga Narodnega doma v Trstu (13. julij 1920). V medvojnem obdobju je izpostavljeno predvsem dogajanje na območju Trsta

in Reke, kjer je še posebej prišlo do izražanja slovanskega in italijanskega nacionalizma. Zanimiva je predvsem obravnava na primeru Dalmacije, kjer je fašistična oblast skušala spremeniti njeno nekdanjo habsburško podobo s pomočjo rušenja starih in z gradnjo novih simbolov (zgradb, arhitekture). Na ta način so skušali dokazovati upravičenost svoje prisotnosti v tem prostoru. Obravnava zajema tudi nekatere posameznike oz. "*junake in mučenike*" na obeh straneh. Fašisti so predvsem iredentiste začeli poveličevati kot zgledne branitelje "*italijanstva*", avtor pa izpostavi zlasti simbol Nazaria Saura (pa tudi Cesara Battista, Guglielma Oberdanidra). Na slovanski strani opiše predvsem upornike proti fašizmu, v prvi vrsti Vladimirja Gortana in žrtve t. i. prvega tržaškega procesa. Na mejnem območju (Trst, Gorica, Reka, Kras) razlaga tudi simboliko nekaterih izmed številnih spomenikov, skulptur, pokopališč, kapel, nastalih v 30. letih 20. stoletja, ki so bili sicer posvečeni padlim v prvi svetovni vojni, vendar jih je fašistična oblast izrabila za propagando. Nekateri izmed njih so postali pravi romarski kraji oz. t. i. "*varuhi spomina*".

20. in 30. leta 20. stoletja so v ospredju obravnave tudi v drugem poglavju, kjer se avtor ukvarja predvsem z različnimi vrstami organizacij, ki so skrbale za agitacijo in mobilizacijo ljudskih množic z namenom obrambe narodnih interesov na narodnostno mešanem obmejnem območju. Kot avtor pokaže na posameznih primerih, so te "*domoljubne*" organizacije oz. društva med drugim skrbela za razširjanje različnih predstav in stereotipov takratnega časa. Na italijanski strani izpostavi delovanje nacionalističnega združenja Dante Alighieri, ki je delovalo predvsem na področju šolstva na tujejezičnih in narodnostno mešanih območjih. V 30. letih pa se je nato to združenje pod vplivom fašističnega režima spremenilo v agencijo za italijanizacijo kraških vasi in drugih "*tujerodnih*" območij. Prav tako opiše delovanje poglavitne fašistične organizacije "*Opera nazionale dopolavoro*", ki je bila ustanovljena 1. maja 1925 in je pokrivala vse socialne plasti človekovega življenja oz. zapolnjevala njegov prosti čas. Za slovansko stran na šolskem področju izpostavi Družbo sv. Cirila in Metoda, ki je bila protiutež združenju Dante Alighieri, med katerima se je največji obračun odvil v Trstu. Izpostavi tudi delovanje nekaterih drugih organizacij, kot so bile: Jugoslovanska matica, Narodna odbrana, Orjuna in Manjšinski inštitut v Ljubljani.

Avtor naslednja tri poglavja nameni primerjavi med italijansko politiko v Julijski krajini med letoma 1920 in 1941 ter med jugoslovansko politiko na Reki in v Istri med letoma 1945 in 1954. Primerja pa tudi izgnanstvo Slovencev in Hrvatov med letoma 1918 in 1941 ter množično izseljevanje Istranov in Rečanov med letoma 1946 in 1954.

V uvodu tretjega poglavja je podan premislek o pomenu nekaterih terminov, ki se uporabljajo v zgodovinoisju, ki obravnava obmejni prostor. Izpostavi predvsem termina: asimilacija oz. "*assimilazione*" in raznarodovanje oz. "*snazionalizzazione*" ter s pomočjo pregleda, kako se je od 19. stoletja dalje spreminjal njun pomen, pokaže, kako je lahko uporaba teh pojmov hitro napačna. Nato obravnava "*etnično bonifikacijo*" oz. italijanizacijo krajevnih ter osebnih imen in pri tem ugotavlja, da so glede te problematike dostopna poročila Kongresa evropskih narodov (v arhivu v Ženevi) in poročila nemškega konzulata v Trstu, katerim bi bilo dobro nameniti večjo pozornost. Prav tako primerja italijanizacijo območja južne Tirolske oz. t. i. "*Alto Adige*" in Julijske Krajine ter obenem umesti to problematiko v evropski kontekst, predvsem s poročili Kongresa evropskih narodov, kjer se odraža tudi videnje problematike manjšin v 20. in 30. letih 20. stoletja.

Osrednji problem četrtega poglavja je raziskava razvoja Italije in Jugoslavije na severovzhodnem Jadranu med letoma 1941 in 1945, pri čemer je upoštevan tudi t. i. "tretji dejavnik" oz. prisotnost nemškega rajha v tem prostoru (Wörsdörfer, 2009, 157). Ta tema je umeščena v širši evropski kontekst s predstavitvijo razumevanja oz. pogleda nemških vojaških sil na dogajanje na obmejnem območju. Poudarek je na preučitvi dogodkov, pomembnih z vidika njihovega pomena za ponovno nacionalizacijo obmejnega območja in "konfliktnosti" med Italijani in južnimi Slovani. Obravnava napad sil osi na Jugoslavijo, razdelitev okupiranega ozemlja, s poudarkom na italijanski okupaciji in ustanovitvi t. i. Ljubljanske pokrajine. Opiše organiziranje Osvobodilne fronte in začetke partizanskega odpora v osrednji Sloveniji in na obmejnem območju, s poudarkom na poteku bojev na Goriškem, Krasu, v Furlaniji in Istri. Po kapitulaciji Italije 8. septembra 1943 in nastanku nemške okupacijske cone "*Adriatisches Küstenland*" opozarja na nedoslednosti in nedorečenosti znotraj naraščajočega komunističnega gibanja in izpostavi predvsem odnos med italijansko komunistično stranko in KP Slovenije do tržaškega vprašanja.

V zadnjem poglavju obravnava potek oblikovanja jugoslovanske države in kako se je osvoboditev izpod nacizma pretvorila v zasedbo Julijske krajine s strani oboroženih partizanskih sil ter njihovih policijskih organov. Analizira zgodovino nastanka, organizacijo in naloge jugoslovanske tajne policije na območju Hrvaške, Slovenije, Istre in v Trstu, ki temelji na dokumentih, ki se hranijo v slovenskih arhivih, in na zadnjih objavljenih monografijah na temo fojb in deportacij. Pozornost pa nameni tudi fenomenu t. i. "*infojbirancev*", ki so pretresli območje v septembru–oktobru 1943 in maju–juniju 1945, ko so na tem območju partizani obračunali s svojimi političnimi, socialnimi in etnično-nacionalnimi nasprotniki (Wörsdörfer, 2009, 223). Za problematiko fojb avtor pravi, da je zgodovinopisje po skoraj pol stoletja pisanja o tej temi napisalo praktično vse bistveno. Pri obravnavi te problematike se zato bolj posveti t. i. "*problematiki spomina*" in izpostavi različna izhodišča posameznih zgodovinarjev, večplastnost tega pojava, in pravilno ugotavlja, da se premalo pozornosti namenja predvsem raziskovanju vzrokov, zakaj je do tako nasilnih dejanj sploh prišlo. Zgodovinopisje je, kar se tiče prave zgodovinske obravnavne problematike fojbe, še na začetku, saj je bilo do sedaj preveč potrjeno različnim manipulacijam (Wörsdörfer, 2009, 254).

Zanimiva je tudi avtorjeva obravnava t. i. "*eksodusa*", za katerega uvodoma pravi, da bi bilo najprej potrebno napisati kratko zgodovino uporabe te besede, s čimer ponovno opozori na problematiko uporabe pravilne terminologije. Poda svoj pogled na izseljevanje Italijanov pred koncem druge svetovne vojne, problematizira dogajanje v času obiska zavezniške komisije za razmejitve leta 1946, izpostavi vlogo italijanskih iredentističnih organizacij in možnost opcije pri izseljevanju Italijanov iz Pulja (malo pred podpisom mirovne pogodbe in po njem med Italijo in Jugoslavijo leta 1947), izseljevanje Italijanov iz cone B STO (po podpisu Londonskega memoranduma leta 1954) in prikaže problematiko t. i. "ezulov" v coni A STO, probleme v zvezi z njihovo naselitvijo in zaposlitvijo na območju Trsta ter njihov vpliv na slovensko manjšino v Trstu. Predstavi tudi pestrost motivov za italijansko izseljevanje iz krajev severovzhodnega Jadrana ter različnost tega pojava glede na posamezna območja in čas.

Presežek knjige se kaže predvsem v nenehni težnji po natančnem definiranju pojmov oz. po uporabi prave terminologije. Stalno je v ospredju primerjalna metoda, ne samo z željo po iskanju enakosti med pojavi, ampak tudi za prikazovanje razlik oz. pestrosti. Prav tako avtor časovno večkrat prehaja v 19. stoletje, s čimer ponudi uvid v razvoj obmejnega prostora pred letom 1915.

Deloma na kratko sintetizira tudi najpomembnejše dogodke po obravnavanem letu 1955 in prikaže predvsem politične razmere v obeh državah (oblikovanje regij in avtonomnih pokrajin v Italiji, spremembe ustave Socialistične federativne republike Jugoslavije leta 1974, podpis Osimskih sporazumov 10. novembra 1975 med Italijo in Jugoslavijo, zaključki pa z razpadom Jugoslavije). Območje obravnave sicer zajema predvsem obmejni prostor, ampak zaradi boljšega razumevanja avtor s pomočjo primerjave večkrat prehaja na prikaz razvoja dogodkov v celotni Italiji ali pa Jugoslaviji oz. umešča posamezne dogodke v širši evropski kontekst. Pri tem si pomaga tudi s pestrim izborom arhivskega gradiva. V prvih dveh poglavjih knjige je zanimivo predvsem gradivo Arhiva društva narodov v Ženevi, v drugem delu knjige pa gradiva Političnega Arhiva zunanjega ministrstva Bonna oz. Berlina (*“Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Bonn, ora Berlino”*), Centralnega državnega arhiva v Rimu (*“Archivio Centrale dello Stato Roma”*), Arhiva Republike Slovenije in Državnega arhiva v Reki. Kot dodaten vir avtor poleg posameznih monografij uporabi nekatere Zbirke objavljenih arhivskih dokumentov in statistik ter besedila, ki imajo značaj spominov ali dnevnikov.

Miha Kosmač

Mateja Režek (ur.): CENZURIRANO. Zgodovina cenzure na Slovenskem od 19. stoletja do danes. Ljubljana, Nova revija, 2010, 348 str.

Čeprav spada beseda cenzura med pogosteje rabljene tako v zgodovinopisju kot tudi, ko je govora o aktualni problematiki svobode izražanja, naletimo pri definiciji njenega pomena na veliko težavo, ki jo je (vsaj začasno) možno odpraviti s široko opredelitvijo kot nadzor nad pretokom idej s strani nosilcev oblasti in družbene moči. Začasno namreč zato, ker se pojavnost in mehanizmi enega najstarejših družbenih fenomenov, ki je konstanta vsake kulture, spreminjajo skladno z družbenimi sistemi in vztrajajo vse do danes. Kompleksno vprašanje, kako je bil/je fenomen cenzure umeščen v zgodovinski in aktualni slovenski okvir, si je postavilo dvajset raziskovalcev z različnih humanističnih in družboslovnih področij, ki so v zborniku *Cenzurirano. Zgodovina cenzure na Slovenskem od 19. stoletja do danes* skušali čim bolj celovito prikazati vzroke, mehanizme in posledice formalne in neformalne, eksplicitne in implicitne, preventivne in suspenzivne ter drugih oblik cenzure od srede 19. stoletja do danes.

Mehanizmi cenzure so se v obravnavanem času spreminjali in postajali vse bolj zapleteni ter zunanjemu opazovalcu vse težje določljivi. Cenzurni mehanizmi so bili na